

LINGUISTICS, LITERARY STUDIES, HISTORY, AND PHILOSOPHY

FRI-229-1-LLSHP(S)-01

BAY GANYO – IN EUROPE AND IN OUR COUNTRY²

Assoc. Prof. Ivo Bratanov, PhD

Department of Bulgarian Language,

University of Shumen, Bulgaria

Tel.: + 35954-830495-319

E-mail: i.bratanov@shu.bg

Abstract: *The report examines two aspects of the image of Bay Ganyo, who is the most popular character in the new Bulgarian literature. The character is presented in Europe and in Bulgaria, and his behaviour in these two places is very different. The meaningful connections between the speech and the actions of Bay Ganyo abroad and in Bulgaria are clarified. The change in his behaviour is clarified, which depends on the different places where the character is located. It is pointed out why in Europe he is an ordinary trader of rose oil, and in Bulgaria he is a prominent political and public figure.*

Keywords: Aleko Konstantinov, "Bay Ganyo", Bulgarian literature

JEL Codes: L10, L11

ВЪВЕДЕНИЕ

„Бай Ганьо“ е едно от най-популярните произведения на българската литература. За него са създадени много голям брой научни трудове, в които са интерпретирани различни аспекти на творбата [Зарев 1977: 555]. Значителен брой от изследванията търсят връзката на главния герой с извънлитературни дадености, напр. с особеностите на българската народопсихология и/или с поведението на представителите на близкоизточните народи; с класовото деление у нас; с личността на писателя и др. (вж. напр. [Пелева 2002; Добрев 2003: 20 – 21] и цитираната там литература). Тези интерпретации имат сериозни основания в самия текст на Ал. Константинов.

Предложеният доклад ще се ограничи само в разглеждане на някои вътрешнотекстови връзки, заложили в цикъла от разкази „Бай Ганьо“³. Смятам, че това е необходимо, понеже съществува твърдение, че композицията на „Бай Ганьо“ не е добре изградена и затова книгата не е художествено издържана (вж. напр. [Славейков 1958: 300 – 301; Пенев 1985: 276; Кръстев 1978а: 207; Кръстев 1978б: 212 – 213])⁴. В доклада ще направя опит за уточняване на това становище.

ИЗЛОЖЕНИЕ

Главният герой е представен в две пространства – в Европа и у нас. В Европа той е търговец на розово масло, а у нас е видна личност с важно обществено значение. И в двата случая обаче водещ мотив за изявите на Бай Ганьо е стремежът към печалба, която той

² Докладът е представен пред секция „Езикознание, литературознание, история и философия“ на 63-тата научна конференция на Русенския университет „Ангел Кънчев“ и Съюза на учените-Русе на 18 октомври 2024 година с оригинално заглавие на български език: БАЙ ГАНЬО – В ЕВРОПА И У НАС. Докладът е разработен по проект № РД-08-89/30.01.2024 г. „Отговорността пред езика“ – Х на ШУ „Епископ Константин Преславски“. Ръководител на проекта: доц. д-р Иво Братанов.

³ За характеристиката „цикъл разкази“ вж. [Йовева 1989: 43, бел. № 1 под л.]

⁴ Ал. Ничев в своята монография за Ал. Константинов изтъква, че „неправилно и несправедливо е да разглеждане книгата „Бай Ганьо“ като едно произведение“ [Ничев 1964: 118]. Ученият поддържа становището на П. П. Славейков, д-р К. Кръстев и Б. Пенев, но не споделя тяхната оценка за качествата на цикъла от разкази „Бай Ганьо“.

нарича „келепир“ (от тур. kelepir). Такъв пример има в следната реплика на героя, адресирана към Константин Иречек:

А бе, бай Иречек, я ми кажи твоя милост леберал ли си, консерватор ли си? Май-май, че си консерва, както виждам. И аз, ако питаш, не мога да ги разбера нито едните, нито другите, ама хайде, да не им остане хатърът... Знайш, алъш-вериш е то, не е шега... Па да ти кажа ли правичката... (Тука дали няма някой да ни подслушва?), да ти кажа ли правичката? — И едните, и другите са маскири!... Ти мене слушай, па се не бой! Маскири са до един!... Ама какво да сториш? Не се рита срещу ръжен!... Търговийка, предприятийца, процеси имам в съдилищата — не може! Не си ли с тях — спукана ти е работата! Па и мене нали ми се иска — я депутат да ме изберат, я кмет. Келепир има в тия работи. Хората пара натрупаха, ти знаеш ли? Хубаво, ама като не им клатиш шапка — дявол не може те избра! Тъй е! Аз съм врял и кипял в тия работи, че ги разбирам...

(„Бай Ганьо у Иречека“)⁵

Характерна е и омразата на Бай Ганьо към учените:

Дадохме му цигарка и коняк и той си отиде в своето купе, при п р о с т и т е х о р и ц а.

– Страшни диванета са туй учените — зачу се след малко бай Ганьовият глас в съседното отделение: — аз не зная как ги търпят такива на служба. Ама чакай, ще се върне бай ти Ганьо в България, па виде щем кой е кум, кой е сват.

(„Бай Ганьо на изложението в Прага“)

Заплахата, която е изказана в края на тази реплика, е отправена и към учените, а специално и към Иваницовия син, който е легнал на същото канапе, на което преди се е разположил Бай Ганьо („Бай Ганьо на изложението в Прага“)⁶.

Разбира се, докато е в Европа, Бай Ганьо не може да осъществи идеята си и да бъде избран за депутат или за кмет – европейското общество няма да допусне нашият търговец на розово масло да се издигне в социалната йерархия. Именно затова Бай Ганьо е принуден да се подвизава единствено като търговец и ситуациите, в които попада, имат само битов характер (той е представен напр. на гости, в банята, в общежитието за бедни студенти, в сладкарницата, в кафенето и т.н.). Характерна в това отношение е репликата, чрез която разказвачът се разделя с героя си:

Довиждане, бай Ганьо. Обикаляй Европа, разнасяй по всички краища произведението на нашата хубава Розова долина и... моля ти се бе, бай Ганьо, вирай се по-дълбочко в европейския живот, дано му видиш лицето, стига ти се е натрапвало туй пусто опаки!...

(„Бай Ганьо в Русия“)

Съвсем различно е положението на главния герой у нас. Тук, в България, никой не може да спре социалния възход на Бай Ганьо. Вторият, третият и четвъртият разказ представят сбъднатата мечта на героя. Той вече е истински ръководител на българското общество. Бай Ганьо има близки контакти с изпълнителната власт (в разказа „Бай Ганьо се върна от Европа“); избран е за народен представител (в разказа „Бай Ганьо прави избори“) и е собственик на вестник (в разказа „Бай Ганьо журналист“). Известно е, че в демократичните страни още от XVIII в. насам съществува разделение на властите и те са три – законодателна, изпълнителна и съдебна. Четвъртата власт, която не е включена в този списък и затова се нарича „неофициална“, е медийната. И така, нашият герой участва и в законодателната, и в изпълнителната, и в медийната власт. Прави впечатление, че при това липсва съдебната

⁵ Всички цитати от сборника „Бай Ганьо“ привеждам по изданието Константинов 1980.

⁶ Прототип на Иваницовия син е Алеко Константинов (вж. бележката на Т. Тихов в Константинов 1980: 266).

власт. Отсъствието на Бай Ганьо от нея може да обясни с важната причина, че героят няма подходящия ценз, за да бъде съдия.

Най-важният мотив за проявлението на героя и тук е стремежът към печалба. „Келепир“ –ът обаче в случая се постига не чрез търговията с розовото масло, а чрез участието във властта.

В разказа „Бай Ганьо се върна от Европа“ главният герой води депутация до княз Фердинанд. В нея са включени Бай Ганьо, Гуньо Адвокатина⁷ и бай Михал. Делегацията има за цел да убеди княза да не приема оставката на Стамболовото правителство.

Следващият разказ, озаглавен „Бай Ганьо прави избори“, представя начина, по който изборите фактически са фалшифицирани. За депутати в парламента не са избрани кандидатите, предпочитани от избирателите, а „народни представители“ стават Бай Ганьо, Фильо Гочоолу и Танас Дочоолу. Ето, че главният герой вече овладява и законодателната власт.

Пред Иречек, както вече посочих, той е заявил най-важната си цел: „Па и мене нали ми се иска — я депутат да ме изберат, я кмет. Келепир има в тия работи. Хората пара натрупах, ти знаеш ли?“ Именно тя е постигната в България чрез участието на Бай Ганьо в политическия живот.

Оказва се, че издаването на вестник също може да бъде доходоносно предприятие. Този факт е представен в разказа „Бай Ганьо журналист“:

У бай Ганя свикано събрание. Събрали се: сам стопанинът, Гочоолу, Дочоолу и Данко Харсъзина и разсъждават — като какво предприятие да заловят, за да се възползват най-изгодно от положението.

— Трябва и ний да клъвнем по нещо — казва бай Ганьо, — току-тъй на сухо патриотизъм — бошлаф. Я ми кажете вий сега, както стоят работите, като откъде може да се удари най-добър келепир? Ти, Гочоолу, какво ще речеш?

(„Бай Ганьо журналист“)

Обсъдени са различни идеи: Гочоолу предлага да създадат руски трактир; Дочоолу предпочита да направят фабрика за квас, а Данко Харсъзина – основаването на банка. Бай Ганьо не е съгласен с тези идеи. Според него най-лесно биха могли да се спечелят пари от издаването на вестник. Ето как главният герой вижда издаването на вестника: „Че голям мурафет ли е един вестник да се издава? Тури си едно перде на очите (па и няма нужда!), па псувай наляво и надясно. Ами как!“ Идеята за лесната печалба е повторена и в репликите, които Бай Ганьо и Гуньо Адвокатина си разменят:

Вратата се отварят и на прага се показва Гуньо Адвокатина със своята лисича остра муцунка, след него влиза Данко Харсъзина.

— Гуньо бе, ти какво ще речеш? — обръща се приятелски бай Ганьо. — Ний искаме да издаваме един вестник. А?

— Защо не, да издаваме. Къораво има ли? — пита Гуньо с подмигване и с бързо шаване на пръстите си.

— Ти си гледай кефа.

— Ама има ли!

— Има, има, гледай си кефа.

— Добре. Какъв вестник да издаваме — за правителството ли, или опозиция? Казвай скоро, че ме чакат клиенти.

⁷ Нека да бъде напоменен и фактът, че фамилното име на Гуньо е *Килипирчиков*. Обстоятелството, че и той се стреми към лесна печалба, е изтъкнато също така чрез детайл от портрета му („на прага се показва Гуньо Адвокатина със своята лисича остра муцунка“) и чрез речева характеристика на героя.

След като имаме предвид какъв е замисълът на вестника и кои ще бъдат издателите, вече лесно можем да предвидим и характера на бъдещото периодично издание. Вестникът ще следва правителствената политика, но ако стане ясно, че правителството ще падне, „да им ритнем едно текме и с новите пак на власт, а?“.

Очевидно е, че Бай Ганьо няма политически принципи – нещо, което той е заявил още в разговора си с Иречек („И едните, и другите са маскари!... Ти мене слушай, па се не бой! Маскари са до един!“) Важно е личното обогатяване и всички средства, които водят към него, са позволени от гледната точка на Бай Ганьо.

Вестникът е също така средство за разчистване на личните отношения на Бай Ганьо с лица, които не са му удобни. Показателно е антрефилето, което главният герой посвещава на своя съсед:

– Данко бе, нашият комшия страшно ми се пери, учен бил, честен бил и нам какви дивотии. Да му теглим ли един калай?

– Калай не, ами със земята барабар го направяме – заявява специалистът по псувните.

Ето, че се изпълнява и заплахата на Бай Ганьо, която е отправена към „диванетата учени“ („Страшни диванета са туй учените [...] Ама чакай, ще се върне бай ти Ганьо в България, па виде щем кой е кум, кой е сват.“)

Още преди това обаче се е изпълнила и закана към Иваницовия син – той се е кандидатирил за народен представител, но не е избран (вж. по-горе).

Посоченото дотук показва, че не обосновано становището, според което Бай Ганьо е представен в развитие [Цанев 1970: 345; Георгиев 1978: 163], т.е. той е само смешен в Европа, а в България става и страшен [Игов: 1992: 76; Игов 2010: 400]. Героят не се развива – променя се мястото на действието и поради тази причина Бай Ганьо само мимикрира. В Европа той е само търговец, а в разказите, които го представят у нас, водещ е въпросът за властта [Кирова 2016: 239].

Промяната на социалния статус на Бай Ганьо е изтъкната и чрез авторовата реплика към героя в края на четвъртия разказ:

Прощавай и ти, бай Ганьо! Бог ми е свидетел, че винаги добри чувства са ме въодушевявали при описването на твоите истории. Ни чувство на злобно порицание, ни презрение, нито лекомислен смях не са ръководили моето перо. И аз съм чадо на своето време и известни отделни събития може би неволно са ме отклонявали от строгата обективност, но аз се старах да възпроизведа есенцията на печалната действителност. Твоите братя, вярвам, не са такива, какъвто си изобразен ти, бай Ганьо, но те са засега на втори и на трети план, те едва сега почват да заявяват за своето съществуване, а пък ти, ти си налице, твоят дух лети и обръща целия обществен строй и дава свой отпечатък и на политика, и на партии, и на печат. Аз питая в себе си вяра, че ще дойде един ден, когато ти, след като прочетеш тази книжка, ще се позамислиш, ще въздъхнеш и ще речеш:

Е в р о п е й ц и с м е н и й, а м а в с е н е с м е д о т а м!... Прощавай, не е за чудо пак да се срещнем.

По този начин писателят е показал различните социални позиции, които героят заема в Европа и у нас. В Европа той е търговец, а в България вече е видна обществена фигура, която обръща целия обществен строй и оставя своя отпечатък върху политиката (в разказа „Бай Ганьо се върна от Европа“), върху партиите (в разказа „Бай Ганьо прави избори“) и върху печата (в разказа „Бай Ганьо журналист“).

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

В наши учебници по литература и в литературоведски трудове вече е изказвано становището, че Бай Ганьо е герой, представен в развитие (вж. по-горе). Предложената тук интерпретация се опита, според силите си, да отхвърли тази преценка. Персонажът не се променя – той е един и същ и в Европа, и у нас. Вярно е, че в България той проявява черти, които можем да определим като обществено опасни и зловещи, но това се дължи не на развитие на персонажа, а на промененото място, в което той се изявява.

ИЗТОЧНИЦИ

Константинов 1980: Алеко Константинов. Събрани съчинения. Т. I – „До Чикаго и назад“, „Бай Ганьо“. Под редакцията на Тихомир Тихов. С., Издателство „Български писател“, 1980.

REFERENCES

Dobrev, D. (2003). „Bay Ganyo“ of Aleko Konstantinov. Sofia: Publishing House „Kragozor“ (**Оригинално заглавие:** Добрев, Д., 2003. „Бай Ганьо“ на Алеко Константинов. София: Издателска къща „Кръгзор“)

Georgiev, L. (1978). Aleko Konstantinov. – In: Literature. Textbook for the 10th grade of Secondary School. Sofia: State Publishing House „Narodna prosveta“, p. 151 – 174 (**Оригинално заглавие:** Георгиев, Л., 1978. Алеко Константинов. – В: Литература. Учебник за X клас на общообразователните трудово-политехнически училища. София: Държавно издателство „Народна просвета“, с. 151 – 174)

Igov, Sv. (1992). Aleko Konstantinov. – In: Literature. Textbook for the 10th grade of Secondary School. Sofia: Publishing House „Prosveta“, p. 67 – 88. (**Оригинално заглавие:** Игов, Св., 1992. Алеко Константинов. – В: Литература за 10. клас на средното общообразователно училище. София: Издателство „Просвета“, с. 67 – 88)

Igov, Sv. (2010). History of Bulgarian Literature. Sofia: Ciela Soft and Publishing (**Оригинално заглавие:** Игов, Св., 2010. История на българската литература. София: Сиела софт енд пблишинг)

Kirova, M. (2016). Bulgarian Literature. Part I. Sofia: Publishing House „Kolibri“ (**Оригинално заглавие:** Кирова, М., 2016. Българска литература. Част I. София: ИК „Колибри“)

Krastev, K. (1978a). Second Portrait. – In: Krastev, K. Studies, criticism, reviews. Sofia: State Publishing House „Balgarski pisatel“, p. 183 – 210 (**Оригинално заглавие:** Кръстев, Кр., 1978а. Втори портрет. – В: Кръстев, Кр. Етюди, критики, рецензии. София: Държавно издателство „Български писател“, с. 183 – 210)

Krastev, K. (1978b). Bay Ganyo and Tartarin. – In: Krastev, K. Studies, criticism, reviews. Sofia: State Publishing House „Balgarski pisatel“, p. 211 – 214 (**Оригинално заглавие:** Кръстев, Кр., 1978б. Бай Ганьо и Тартарен. – В: Кръстев, Кр. Етюди, критики, рецензии. София: Държавно издателство „Български писател“, с. 211 – 214)

Nichev, Al. (1964). Aleko Konstantinov. Sofia: Publishing House of the Bulgarian Academy of Sciences (**Оригинално заглавие:** Ничев, Ал., 1964. Алеко Константинов. София: Издателство на Българската академия на науките)

Peleva, I. (2002). Aleko Konstantinov. Biography of Reading. Sofia: Publishing House „Prosveta“ (**Оригинално заглавие:** Пелева, И., 2002. Алеко Константинов. Биография на четенето. София: Издателство „Просвета“)

Penev, B. (1985). The Changes of Bay Ganyo. – In: Penev, B. Studies, articles, essays. Sofia: State Publishing House „Balgarski pisatel“, p. 273 – 286 (**Оригинално заглавие:** Пенев, Б., 1985. Превращенията на Бай Ганя. – В: Пенев, Б. Студии, статии, есета. София: Държавно издателство „Български писател“, с. 273 – 286)

Slaveykov, P. P. (1958). Aleko Konstantinov. – In: Slaveykov, P. P. Completed works. Vol. IV. Sofia: Publishing House “Balgarski pisatel”, p. 266 – 317 (**Оригинално заглавие:** *Славейков, П. П., 1958. Алеко Константинов. – В: Славейков, П. П. Събрани съчинения. Т. IV. София: Издателство „Български писател“, с. 266 – 317*)

Tsanev, G. (1970). Aleko Konstantinov. – In: History of Bulgarian Literature. Vol. III. Sofia: Publishing House of the Bulgarian Academy of Sciences, p. 326 – 357 (**Оригинално заглавие:** *Цанев, Г., 1970. Алеко Константинов. – В: История на българската литература. Т. III. София: Издателство на БАН, с. 326 – 357*)

Yoveva, R. (1989). Bay Ganyo – Myth and Reality. – In: “Literaturna misal” magazine, year XXXIII, № 5, p. 41 – 56. (**Оригинално заглавие:** *Йовева, Р., 1989. Бай Ганьо – мит и реалност. – В: сп. „Литературна мисъл“, год. XXXIII, кн. 5, с. 41 – 56*)

Zarev, P. (1977). Survey of Bulgarian Literature. Vol I. Sofia: Publishing House “Nauka i izkustvo” (**Оригинално заглавие:** *Зарев, П., 1977. Панорама на българската литература. Т. I. София: Държавно издателство „Наука и изкуство“*)